

Islamitische jongeren en hun keuze voor de etnische identiteit, de Nederlandse identiteit of de Nederlandse disidentificatie.

Sociale angst als mediator tussen ervaren discriminatie en identificatie.

J.C. Hazenoot

Universiteit van Leiden

Oegstgeest, december 2013

Nederland

Abstract

In dit artikel wordt gepoogd antwoord te krijgen op de vraag in hoeverre sociale angst en het ervaren van discriminatie in relatie staan tot het aannemen van de etnische identiteit, Nederlandse identiteit of Nederlandse disidentificatie bij Islamitische jongeren. De steekproef beslaat 63 Islamitische jongeren (58.7% meisjes) in de leeftijd van 16-21 jaar. Eerder onderzoek naar sociale angst als mediator in de relatie tussen ervaren discriminatie en identificatie is er niet geweest, terwijl onderzoekers wel hebben aangegeven dat sociale druk moet worden meegenomen in het onderzoek naar identiteit.

Respondenten vulden vragenlijsten in met betrekking tot ervaren discriminatie, sociale angst en de verschillende identiteitsvormen, namelijk de etnische identiteit, de Nederlandse identiteit en de Nederlandse disidentiteit. Sociale angst bleek geen significante mediator te zijn.

Elk individu heeft (on)bewust de keuzemogelijkheid zich een bepaalde identiteit aan te nemen. Maar wat is de eigen identiteit en hoe ontwikkelt iemand zich in de richting van deze keuze? Al in de jaren vijftig begon Erikson (1959) met het beschrijven van de identiteit. Volgens hem is identiteit een psychosociaal fenomeen, waarbij het gevoel van ‘mijzelf’ is gevormd in relatie met anderen en hun reacties. De identiteitskeuze is om die reden geen vaststaand gegeven, maar continu in ontwikkeling binnen de context van het individu (Giddens, 1991). Andere onderzoekers leggen expliciet de nadruk op de verbondenheid die men voelt met anderen en daarmee de keuze voor een bepaalde identiteit (Gijsberts, & Dagevos, 2009). Huidig onderzoek sluit zich aan bij bovenstaande definities van identiteit en benadrukt dat de periode waarin de identiteitsvorming zich ontwikkelt, gekenmerkt wordt door de adolescentie. Erikson (1959) beschreef reeds dat een van de meest centrale kwestie voor adolescenten is, dat zij zich kunnen voorstellen wie en wat zij eigenlijk zijn. In de kindertijd gaat de ontwikkeling nagenoeg vanzelf, maar vanaf de adolescentie bereiken individuen fysiek en psychische veranderingen, die bepaalde keuzes met zich meebrengen. Vanaf deze periode raken vraagstukken vanuit de samenleving van invloed op het leven van het individu, hetgeen ervoor zorgt dat deze persoon zich gaat ontwikkelen met betrekking tot sociale zaken. De ontwikkeling van deze sociale identiteit is gericht op het ontwikkelen van het ‘ik’, waarbij de context een belangrijke rol speelt.

Het aannemen van een identiteit is voor elke (jong)volwassene binnen de samenleving van belang. Zo ook voor Islamitische jongeren binnen de Nederlandse samenleving. Deze jongeren kunnen zowel bewust als onbewust kiezen voor het aannemen van de etnische identiteit, hetgeen de ontwikkeling van een identiteit als lid van een etnische groep binnen een bredere samenleving is (Phinney, Horenczyk, Liebkind, & Vedder, 2001). In de periode van de identiteitsontwikkeling wegen de jongeren gedragingen mee die zij van ouders hebben aangeleerd, maar vooral de gedragingen van vrienden zijn van grote invloed (Brown, 2004). Bij het aannemen van een etnische identiteit is er sprake van gevoelens van bij de groep willen horen, waar jongeren veel kracht uit ontleen (Zimmerman, Ramirez, Washienko, Walter, & Dyer, 1988). Niet standaard richten Islamitische jongeren binnen de Nederlandse samenleving zich gedurende hun identiteitsconstructie alleen op Islamitische aspecten. Ook hier is de identiteitsontwikkeling gericht op het 'zelf' in relatie tot anderen. Het ontwikkelen van een identiteit ontstaat door een voortdurende interactie tussen het 'zelf' en de ander (Green, 1997; Hashmi; 2000). Dit maakt dat bij iedere jongere andere aspecten van invloed zijn op de identiteitsontwikkeling, afhankelijk van de context waarin die persoon zich beweegt.

In multiculturele samenlevingen zoals in Nederland zijn het vooral adolescenten van etnische minderheidsgroepen, die te maken krijgen met een extra ingewikkelde identiteitskeuze. Zij kunnen zich namelijk identificeren met hun eigen etnische groep of met de dominante cultuur. Vaak komt het voor dat zij meerdere loyaliteiten hebben en zij zich mogelijk verbonden voelen met beide culturen. Daarbij komt dat de identiteitsontwikkeling per etnische groep verschilt. Turken en Marokkanen identificeren zich voornamelijk met hun eigen etnische groep, terwijl Surinamers en Antillianen zich duidelijk meer identificeren met Nederlandse autochtonen. Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders voelen zich meer thuis in Nederland dan Turkse en Marokkaanse Nederlanders (Gijsberts, 2005). Eerder onderzoek van Verkuyten en Yildiz (2006) liet ook zien dat vooral Turken en Marokkanen zich identificeren met de eigen etnische groep.

Lastig is het voor deze jongeren om hun etnische identiteit op een goede manier te integreren in hun zelfidentiteit. Dit vormt een uitdaging, omdat zij opgroeien in een samenleving waarin de heersende cultuur significant in waarden en normen verschilt van de cultuur waarmee zij thuis opgroeien (Phinney, & Rosenthal 1992). De Sociale Identiteitstheorie van Tajfel en Turner (1979) stelt dat het aannemen van een bepaalde identiteit binnen een groep individuen een gevoel geeft ergens bij te horen, wat positief bijdraagt aan het zelfconcept van diegene. Er zijn meerdere opties voor leden van minderheidsgroepen om de status van het 'zelf' te verbeteren. Zo kunnen individuen ervoor kiezen de etnische groep te verlaten en 'lid' te worden van de dominante groep om zo hun eigen status te verhogen. Individen die door hun afkomst worden onderscheiden van anderen, door bijvoorbeeld hun opvallende huidskleur, kunnen deze optie niet gebruiken. Alternatieve oplossing hiervoor is het creëren van trots binnen de eigen etnische groep. Op die manier voelen zij zich niet minderwaardig (Bourhis, Giles, & Tajfel, 1973). Ook is het mogelijk voor leden van minderheidsgroepen om deel te nemen aan twee verschillende culturen. Deze vorm van identificatie kan problematisch zijn voor de

etnische groepsleden, vanwege de conflicten met betrekking tot opvattingen, normen en waarden en gedragingen tussen deze groep en de meerderheidsgroep.

Berry (1997) heeft een bi-dimensionaal model ontworpen, waarin hij stelt dat het aannemen van een etnische identiteit niet direct een zwakke relatie met de dominante cultuur hoeft te betekenen. Er wordt gekeken naar de belangrijkheid van de band met de minderheidscultuur en de banden met de dominante cultuur. Berry geeft aan dat er vier mogelijke opties zijn om te gaan met etnische groepen in een multiculturele samenleving. Etnische minderheden kunnen *integreren*, waarbij zij zich sterk met beide groepen identificeren. Ook is er de mogelijkheid tot *marginalisatie*, waarbij met beide groepen niet wordt geïdentificeerd. Etnische minderheden kunnen ervoor kiezen te *assimileren*, wat inhoudt dat zij zich aanpassen aan de dominante cultuur. Tenslotte is er de mogelijkheid tot *separatie*, waarbij het individu zich alleen identificeert met de eigen etnische groep.

Van belang bij het ontwikkelen van een eigen identiteit is de ervaring van discriminatie (Berry, Phinney, Sam, & Vedder, 2006; Branscombe, Schmitt, & Harvey, 1999; Jasinskaja-Lahti, & Mahonen, 2009; Phinney, & Rosenthal, 1992; Sellers, Smith, Shelton, Rowley, & Chavous, 1998; Verkuyten, 2006). Discriminatie is een combinatie van vooroordelen die leiden tot negatief gedrag, vermijnd gedrag of agressie ten opzichte van een andere groep of persoon (Devine, 1989). Volgens de wetgeving van de Nederlandse samenleving mogen mensen niet ongelijk behandeld worden op ras, godsdienst en nationaliteit (Coenders, Silversmith, Boog, & Dinsbach, 2006). Uiteraard betekent het voorleggen van deze wet niet dat discriminatie daarmee niet voorkomt binnen de huidige multiculturele samenleving. Turken en Marokkanen ervaren meer dan andere minderheidsgroepen, dreiging en discriminatie vanuit autochtone Nederlanders (Hagendoorn, 2007; Verkuyten, & Yildiz, 2009), voelen zich minder thuis in Nederland en identificeren zich steeds minder met de Nederlandse samenleving (WRR, 2007). Vooral Marokkaanse Nederlanders geven aan dat zij last ondervinden van rassendiscriminatie en dienen veruit de meeste klachten in (Nievers, & Andriessen, 2010). In het onderzoek van Nievers en Andriessen (2010) komt naar voren dat in het jaar 2005 meer dan de helft van de Marokkaanse Nederlanders wel eens geconfronteerd is met rassendiscriminatie. Turkse Nederlanders geven aan dat iets minder dan de helft hier wel eens mee geconfronteerd wordt.

Leden van minderheidsgroepen beweren dat zij het maatschappelijke klimaat meer negatief ervaren ten aanzien van minderheden in de Nederlandse maatschappij dan tien jaar geleden. Gegevens van het SCP laten deze veranderingen zien (Gijsberts, 2005). Zij beklagen zich over de negatieve houding van autochtonen ten opzichte van de Islam en geven aan dat zij zich door autochtonen niet gerespecteerd voelen. Daar komt bij dat Marokkaanse jongeren, meer dan andere minderheidsgroepen, van mening zijn dat Nederlanders niet openstaan voor buitenlandse culturen (Korf, Yesilgöz, Nabben, & Wouters, 2007). Deze toename aan negatieve gevoelens ten opzichte van de autochtone meerderheid, heeft invloed op de gevoelens en gedragingen van jongeren, zo ook met betrekking tot het aannemen van een bepaalde identiteit. Het leren omgaan met deze vooroordelen en discriminatie is volgens Phinney en Rosenthal (1992) dan ook een centraal aspect van etnische identiteitsvorming voor

minderheden in een multiculturele samenleving. Islamitische jongeren die zich gediscrimineerd voelen, reageren volgens Jasinskaja-Lahti en Mahonen (2009) door zich minder te identificeren met de meerderheidsgroep. Andersom zorgt het ervaren van discriminatie ervoor, dat men zich significant meer identificeert met de eigen etnische groep (Verkuyten, 2006). Meerdere onderzoekers (Brown, Bradley, & Lang, 2006; Ellemers, 1991; Hutnik, 1991) geven aan dat wanneer individuen zich bedreigd voelen binnen hun eigen etnische groep, zij nog meer geneigd zijn voorkeur te geven aan de eigen etnische groep.

Branscombe et al. (1999) ontwierpen een model dat ingaat op beide bovenstaande reacties op het ervaren van discriminatie. Het Rejection Identification Model (RIM) zegt dat het ervaren van discriminatie zowel leidt tot de keuze voor etnische identificatie, als een verminderde nationale identificatie. Als reactie op discriminatie kiezen mensen ervoor om zichzelf boven diegenen die hen discrimineerden te plaatsen. Toch zijn er twijfels bij de validiteit van dit model. Andere onderzoekers vinden het model te simplistisch in de wijze waarop de relatie tussen discriminatie en etnische identiteit wordt weergegeven (Jasinskaja-Lahti, & Mahonen, 2009; Sellers, & Shelton, 2003; Skrobaneck, 2009). Eerstgenoemden zijn van mening dat het RIM-model tekort schiet, aangezien er niet duidelijk wordt ingegaan op de disidentificatie met de nationale groep. Jasinskaja-Lahti en Mahonen (2009) ontwierpen om die reden het Rejection DisIdentification Model, dat stelt dat het ervaren van discriminatie samenhangt met een hogere identificatie met de etnische eigen groep en een lagere identificatie met de nationale groep. Minderheden die discriminatie ervaren, weerhouden zichzelf ervan om als lid van de meerderheidsgroep te worden gezien. Ook eerder onderzoek toont aan dat immigranten die het gevoel hadden gediscrimineerd te worden, daarop reageerden door zich te disidentificeren, namelijk af te zetten, tegen de gastsamenleving (Berry, Phinney, Sam, & Vedder, 2006). Immigranten die zich niet gediscrimineerd voelden, identificeerden zich meer met de gastsamenleving. Het Multidimensional Model of Racial Identity (Sellers, Smith, Shelton, Rowley, & Chavous, 1998) geeft eveneens aan dat minder ervaring van discriminatie leidt tot het aannemen van een nationale identiteit. Belangrijk aspect van dit model is dat wanneer men zich identificeert met een etnische groep, zij discriminatie niet persoonlijk op zullen vatten, maar als aanval richting de groep. Deze discriminatie wordt als minder erg ervaren. Belangrijk te noemen is dat wanneer immigranten zich identificeren met de etnische groep, dat niet direct wil zeggen dat zij zich per definitie ook disidentificeren met de nationale groep en vice versa (Jasinskaja-Lahti et al., 2009).

Het 'Group identity lens' model van Verkuyten (2009) stelt dat identificatie met een groep ervoor zorgt dat groepsleden door een eigen lens kijken en daardoor meer dreiging ervaren van andere groepen. Wanneer de beeldvorming over een groep negatief is, wordt het voor minderheden erg lastig om positief uit de groepsvergelijking te komen. Chrysochou (2004) geeft aan dat vooral wanneer het maatschappelijke klimaat omtrent de minderheidsgroep negatief is en men gediscrimineerd wordt, de kans op een gedepriveerde eigen identiteit toeneemt. Verkuyten (2009) sluit hierbij aan en stelt dat discriminatie ervoor zorgt dat contacten met de dominante groep verminderen en het proces van het

benadrukken van een eigen etnische identiteit hierop volgt, ook wel 'reactieve identiteit'. Bij het 'group identity lens' model van Verkuyten (2009) leidt een sterke identificatie met de eigen groep tot het ervaren van meer discriminatie. Bij het RIM en het RDIM model leidt het ervaren van discriminatie juist tot een sterkere identificatie met de eigen groep. De theoretische modellen komen met elkaar overeen doordat zij allen een belangrijke relatie tussen discriminatie en identificatie ondervinden.

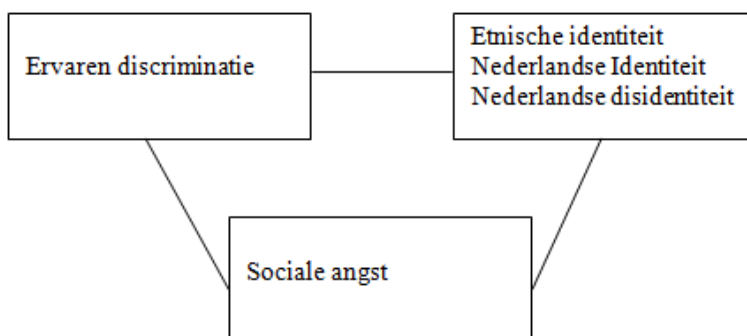
Niet alleen het ervaren van discriminatie staat in relatie met de keuze voor een bepaalde identiteit. Ook staat het ervaren van discriminatie in relatie met het psychologisch welzijn van het individu. Recent onderzoek van Hutchison en Rosenthal (2011) geeft aan dat het belangrijk is binnen het onderzoek naar de relatie tussen Islamitische en autochtone individuen in de samenleving, de mate van sociale angst mee te wegen. Whitbeck, Hoyt, McMorris, Chen en Stubben (2001) vonden dat het ervaren van discriminatie significant bijdraagt aan het toenemend teruggetrokken en angstig gedrag. Het ervaren van discriminatie kan leiden tot het ontwikkelen van internaliserende problemen onder individuen. Het willen behouden van de eigen etnische identiteit wordt bemoeilijkt door de druk vanuit de autochtone Nederlanders om zich aan te passen aan de nationale cultuur. Onderzoek van Bosscha (2011) wees uit dat respondenten die zich enerzijds verbonden voelen met de eigen etnische identiteit, anderzijds met de nationale identiteit, angstgevoelens ervaren door druk vanuit beide groepen. Ook Klonoff, Landrine en Ullman (1999) toonden aan dat het ervaren van etnische discriminatie, onder Afro-Amerikanen, sterk gerelateerd is aan lichamelijke problemen, interpersoonlijke overgevoeligheid en depressie en angst. Doordat autochtone Nederlanders islamitische personen vaak negatief benaderen, ontstaat vaak de sociale angst niet door deze Nederlanders geaccepteerd te worden (Bosscha, 2011). Deze negatieve benadering kan ook wel als vooroordelend of discriminerend beschreven worden. De afwijkende culturele en religieuze achtergrond van de etnische minderheden wordt in verschillende onderzoeken gezien als een belangrijke basis voor hen om zich angstig te voelen (Hagendoorn, 2007; Verkuyten, & Yildiz, 2009). Tenslotte stelt onderzoek van Stephan, Ybarra en Bachman (1999) eveneens dat het ervaren van discriminatie en een negatief maatschappelijk klimaat zorgt voor een toename in angstgevoelens. Er is echter weinig onderzoek verricht naar de relatie tussen het ervaren van discriminatie en het ontstaan van sociale angst, alhoewel er zeker aanwijzingen zijn in de richting van deze relatie.

Er zijn aanwijzingen voor een relatie tussen etnische identiteit en psychosociale gezondheid (Galliher, Jones, & Dahl, 2011). Naast dit onderzoek is nog weinig onderzoek verricht naar de relatie tussen beiden. Het behoren tot een minderheidsgroep leidt mogelijk tot cultureel gerelateerde angsten onder Turkse en Marokkaanse Nederlanders. Mogelijk zijn deze individuen bang voor het verlies van culturele normen en waarden binnen de eigen gemeenschap. Stephan en Stephan (1996) ontwikkelden de Integrated Threat Theorie (ITT), die stelt dat een lage identificatie met de autochtone groep kan leiden tot een toename in angstgevoelens onder allochtonen. Dit is conform de Terror Management (TM) theorie van Pyszczynski (2004). Individuen kunnen zelfstandig het eigen psychologisch welzijn

beïnvloeden door de manier waarop zij met tegenslagen omgaan. Van invloed hierop zijn de culturele opvattingen, het zelfvertrouwen en persoonlijke relaties. Wanneer iemand er (on)bewust voor kiest de etnische identiteit aan te nemen kan het zijn dat deze persoon niet weet hoe hij/zij met negatieve reacties van anderen moet omgaan. Mogelijk leidt dit tot de ontwikkeling van sociale angsten. Op basis van de ITT en de TM-theorie werd in eerder onderzoek van Bosscha (2011) verwacht dat een sterkere etnische identificatie tot meer angsten leidt, vanwege een grotere discrepantie tussen de etnische cultuur en de Nederlandse cultuur. Een sterkere nationale identificatie leidt dan juist tot het ervaren van minder angsten. Niet duidelijk is in hoeverre sociale angsten impact heeft op de keuze voor een bepaalde identiteit. Bij het ervaren van sociale angst werd in eerder onderzoek verwacht dat men stressvolle situaties dragelijker maakt door contact en steun te zoeken bij andere mensen (Desmond, Shevlin, Lachlan, 2006). Het lijkt voor de hand liggend dat deze sociaal angstige individuen steun zoeken bij de meest toegankelijke relaties binnen hun context, namelijk die uit de eigen etnische groep. De aanwijzingen die in de richting wijzen van een wel degelijke relatie tussen beide factoren, is aanleiding voor meer onderzoek.

Vanwege een gebrek aan wetenschappelijk onderzoek naar de invloed van sociale angstervaringen van Islamitische jongeren op de identiteitsontwikkeling, is ervoor gekozen in het huidige onderzoek aandacht te besteden aan deze internaliserende problematiek. De impact van sociale angst in de relatie tussen discriminatie en identiteitsontwikkeling wordt onderzocht om te zien in hoeverre internaliserende problematieken onder Islamitische jongeren een rol spelen en in hoeverre deze problemen beïnvloeden hoe de jongere zichzelf plaatst binnen de multiculturele samenleving. De houding en keuze richting de identiteitsontwikkeling heeft grote gevolgen voor het bestaan van het individu en dient daarom zorgvuldig in kaart te worden gebracht. Wanneer de relatie tussen sociale angsten en de keuze voor een bepaalde identiteit aanwezig blijkt te zijn, biedt dit perspectieven voor de toekomst. Doel van het huidige onderzoek is dan ook het onderzoeken van sociale angst als mediator in de relatie tussen discriminatie en meerdere identiteitsvormen, weergegeven in Figuur 1.

Figuur 1. *Theoretisch model*

Methode

Participanten

Het huidige onderzoek betreft een steekproef bestaande uit Islamitische jongeren in de leeftijd van 16 tot en met 21 jaar ($N=63$, $M = 17.59$, $SD = 1.20$). De jongeren volgen onderwijs op verschillende niveaus, namelijk van VMBO-kader tot VWO en MBO. De jongeren zijn benaderd via scholen en/of verenigingen in Zuid -en Noord-Holland, op basis van beschikbaarheid en toestemming van deze instanties en jongeren zelf. In de steekproef bevinden zich 26 jongens (41.3 %) en 37 meisjes (58.7 %). Van de 63 jongeren zijn 48 geboren in Nederland (76.2 %), 3 van Turkse afkomst (4,8%), 4 jongeren van Marokkaanse afkomst (6,4%) en 8 jongeren van onbekende ‘andere’ afkomst (12,7%).

Procedure

De steekproef is een ‘convencience sample’, waarbij de verschillende scholen, verenigingen en Moskee ‘s uit Noord -en Zuid-Holland telefonisch en per email werden benaderd in de periode van mei tot en met augustus 2012. De jongeren gaven toestemming voor deelname aan het onderzoek en vulden individueel de vragenlijst anoniem in, op eigen locatie. Deelnemen aan het onderzoek was vrijwillig. Bij afname van de vragenlijst waren meerdere onderzoekers beschikbaar om eventuele vragen te beantwoorden. Ook werd gecontroleerd dat de jongeren niet in overleg traden. Het invullen van de vragenlijst duurde ongeveer 20 minuten.

Meetinstrumenten

Naast vragen over demografische kenmerken, bestond de vragenlijst o.a. uit de volgende onderdelen: de SDQ (Widenfelt, Goedhart, Treffers & Goodman, 2003), de voor huidig onderzoek ontwikkelde Discriminatielijst en de Identiteitsvragenlijst (Verkuyten, & Yildiz, 2007).

De Identiteitsvragenlijst van Verkuyten en Yildiz (2007) bestaat uit 15 items en meet de drie constructen Nederlandse identiteit ($\alpha = .88$), etnische identiteit ($\alpha = .84$) en Nederlandse disidentiteit ($\alpha = .84$). De lijst wordt beantwoord op een vijfpuntsschaal, waar de antwoordcategorieën variëren van helemaal oneens (1) tot helemaal eens (5). Een voorbeelditem uit de schaal voor Nederlandse identiteit is: *“Ik vind mezelf Nederlander”*. Een voorbeelditem uit de schaal voor etnische identiteit is: *“Ik ben trots dat ik een Moslim ben”*. Een voorbeelditem uit de schaal voor Nederlandse disidentiteit is: *“Het zit me niet lekker dat ik Nederlander ben”*.

In het huidige onderzoek werd gebruik gemaakt van de Nederlandse vertaling van de ‘Strengths and difficulties Questionnaire’ (Goodman, 1987), oorspronkelijk voor jongeren van 11 tot en met 16 jaar. Er zijn versies voor ouders, leerkrachten en voor zelfrapportage. De lijst meet in hoeverre er bij de jongeren sprake is van internaliserende en externaliserende problemen en van prosociaal gedrag. De jongere beantwoordt de vragen met behulp van een vijfpuntsschaal, waarbij de antwoord categorieën variëren van helemaal oneens (1) tot helemaal eens (5). Er worden vragen geformuleerd zoals: *“Ik ben voor heel veel dingen bang. Ik ben snel angstig”*.

De interbeoordelaarsbetrouwbaarheid is acceptabel (ouder/leerkracht 0.38, leerkracht/zelfrapportage 0.27 en ouder/zelfrapportage 0.35) en vergelijkbaar met de Child Behavior CheckList (CBCL) en de Youth Self Report (YSR) (0.34). De concurrente validiteit met andere instrumenten die psychosociale problemen meten, is goed te noemen. Uit onderzoek van Widenfelt en collega's (2003) is gebleken dat de SDQ een vergelijkbaar acceptabele interne consistentie heeft met de CBCL en de YSR (Achenbach, 1991). In het huidige onderzoek is gebruikt gemaakt van de zelfrapportage-versie van de SDQ, waarbij gebruik werd gemaakt van de schaal 'emotionele problemen', die valt onder de internaliserende problematiek. Een hogere score op deze schaal duidt op meer psychologische problemen, een lagere score duidt op minder psychologische problemen bij de jongeren. Met behulp van de opgesomde score op de schaal 'emotionele problemen' wordt sociale angst bij de jongeren gemeten. De schaal die sociale angst meet heeft een Cronbach's alpha van 0.70, ongeveer gelijk aan die uit het onderzoek van Goodman uit 1997 ($\alpha = .73$).

De Discriminatielijst, ontwikkeld voor het huidige onderzoek, bestaat uit 12 items en is ontwikkeld om het ervaren van discriminatie onder jongeren te kunnen meten. De jongere beantwoordt de vragen met behulp van een vijfpuntsschaal, waarbij de antwoord categorieën variëren van helemaal oneens (1) tot helemaal eens (5). Er worden vragen gesteld zoals: "Ik ben gediscrimineerd omdat ik moslim ben". De Cronbach's alpha van de schaal die discriminatie meet is goed te noemen, namelijk 0.90.

Resultaten

Data Inspectie

Voordat de daadwerkelijke uitkomsten gepresenteerd worden is er aandacht geschonken aan de uitkomsten van de data inspectie en het (al dan niet) voldoen aan de assumpties. De descriptieve statistieken van de variabelen zijn beschreven in Tabel 1.

Tabel 1

Beschrijving variabelen (N = 63)

Variabelen	<i>M</i>	<i>SD</i>	Zscheefheid	Zkurtosis	Kolmogorov-Smirnov	Missend	Uitbijters
Discriminatie	3.221	.961	.030	-.766	.057	0	0
Sociale angst	1.477	.370	.464	-.664	.133	1	0
Etnische identiteit	49.918	17.016	-2.257	3.625	.482	2	1
Nederlandse identiteit	31.977	12.369	-.146	-.906	.098	4	0
Nederlandse disidentiteit	23.377	.81943	.672	.477	.91	2	1

Noot:

Zscheefheid = scheefheid/standaardmeetfout

Zkurtosis = kurtosis/standaardmeetfout

Multipere regressie kent een assumptie van een steekproefgrootte van minimaal 15 respondenten per predictor (Stevens, 1992), waaraan is voldaan. De dataset bestond oorspronkelijk uit 68 participanten, echter is tijdens inspectie van de data gebleken dat twee participanten niet binnen de doelgroep vallen vanwege de leeftijd van 14 en 34 jaar. Bovendien zijn drie respondenten verwijderd vanwege een ander geloof dan de Islam. Om die reden is een kleinere steekproef ontstaan ($N = 63$).

Met behulp van het significantieniveau van vijf procent ($\alpha = 0.05$) wordt gekeken in hoeverre er bij de onderzoeksvariabelen sprake is van uitbijters. Uitbijters zijn significant afwijkende scores, die invloed hebben op de gemiddelde scores van de variabelen. Bij de variabelen 'Nederlandse identiteit', 'Sociale angst' en 'Discriminatie' zijn geen uitbijters ontdekt. Uit de boxplot blijkt zowel bij de variabele 'etnische identiteit', als bij 'Nederlandse disidentiteit' sprake te zijn van een uitbijtende score. De significantie van de normaalverdeling blijkt na verwijdering van deze scores onveranderd. Aangezien de dataset klein is ($N= 63$) en de invloed van de uitbijter klein is, zijn er geen gegronde redenen om de uitbijters te verwijderen. Met behulp van SPSS 19.0 is '*pairwise deletion*' toegepast bij missende waarden.

De Kolmogorov-Smirnov test geeft informatie over de scheefheid (skewness) en de gepiekttheid (kurtosis) van variabelen. Verdelingen met een scheefheid en gepiekttheid tussen de -3 en +3 zijn bij benadering normaal verdeeld (De Vocht, 2006). De gestandaardiseerde scheefheid van de predictorvariabelen Discriminatie is 0.30, de gestandaardiseerde kurtosis is hier 0.60. De gestandaardiseerde scheefheid van Sociale angst is 0.46 met een gestandaardiseerde kurtosis van 0.66. Bij de response variabele Nederlandse identiteit is de gestandaardiseerde scheefheid 0.31 en de gestandaardiseerde kurtosis 0.61. Bij de response variabele Nederlandse disidentiteit is de gestandaardiseerde scheefheid 0.31 en de gestandaardiseerde kurtosis 0.60. Bij de respons variabele etnische identiteit zijn de gestandaardiseerde scheefheid en gepiekttheid, respectievelijk 0.31 en 0.60. Alle voor het huidige onderzoek gebruikte afhankelijke variabelen zijn normaalverdeeld, aangezien de scheefheid en gepiekttheid tussen de 0 en +1 liggen en de Kolmogorov-Smirnov tests geen significante waarden laat zien.

Regressie wordt toegepast wanneer er een voorspelling van onafhankelijke numerieke variabele(n) moet worden gemeten op een afhankelijke numerieke variabele. Voorafgaande aan de regressie wordt getoetst in hoeverre er sprake is van homoscedasticiteit (normaalverdeling), door middel van de residuenplot. Heteroscedasticiteit wil zeggen dat de spreiding van variabelen toeneemt bij een toenemende waarden van een andere variabele, wat een ongelijke spreiding tot gevolg heeft. In een residuenplot ziet dit eruit als een trechter. Het zou in een dergelijk geval mogelijk kunnen zijn dat een onbekende factor een rol speelt (Kroonenberg, 2006). Homoscedasticiteit is het tegenovergestelde en laat dus zien of de spreiding van de residuen gelijk is, evenwichtig gespreid rond de lijn, en niet bepaald wordt door een onbekende factor (De Vocht, 2006). Het residuenplot vertoont een grote spreiding en voldoet daarmee niet de voorwaarden voor homoscedasticiteit.

Door te kijken naar de Correlatie Matrix is gekeken naar de onderlinge samenhang van de schalen. Bij een onderlinge correlatie van 0.50 of hoger, zou een predictor kunnen worden verwijderd of in ieder geval rekening moeten worden gehouden met de onderlinge correlatie bij het interpreteren van resultaten. Er is in het huidige onderzoek geen sprake van significante relaties tussen de variabelen onderling, weergegeven in Tabel 2. De correlatie tussen de twee predictorvariabelen is -.137. Hiermee is voldaan aan de assumptie van multicollineariteit. Aangezien niet aan alle assumpties is voldaan dienen de resultaten met voorzichtigheid gehanteerd te worden. Tabel 2 geeft de correlaties weer tussen de variabelen.

Tabel 2

Pearson's Correlatie (R) tussen variabelen (N = 63)

	I	II	III	IV
I Etnische identiteit				
II Nederlandse identiteit	.200			
III Nederlandse disidentiteit	-.096	-.233		
IV Discriminatie	-.067	-.093	.136	
Sociale angst	-.120	-.151	.130	-.137

Discriminatie als Voorspeller van de Verschillende Identiteiten

Om de vraag te kunnen beantwoorden of er een relatie is tussen de score van de schaal Discriminatie en de identiteitsschalen, is voor elk identiteitsconstruct een enkelvoudige regressie uitgevoerd. Discriminatie bleek geen significante voorspeller voor Nederlandse identiteit ($\beta = -.093$, $t(6.28) = -.703$, $p = >.05$). De regressieanalyse wees uit dat de predictor 0.9% van de variantie ($R^2 = .009$) van de criteriumvariabele kon verklaren, hetgeen aangeeft dat de variabele Nederlandse identiteit voor 0.9% wordt verklaard door de variabele Discriminatie. Om Discriminatie als voorspeller te toetsen van etnische identiteit is eveneens een regressieanalyse uitgevoerd.

Discriminatie bleek ook daar geen significante voorspeller van etnische identiteit ($\beta = -.067$, $t(6.95) = -.513$, $p = >.05$). Om Discriminatie als voorspeller van Nederlandse disidentiteit te toetsen, is ook hierbij een regressieanalyse toegepast. Discriminatie bleek geen significante voorspeller ($\beta = .136$, $t(5.31) = 1.06$, $p = >.05$).

Voorspellende Waarden van Discriminatie en Sociale Angst op Nederlandse identificatie

Het regressiemodel, met Discriminatie en Sociale angst als afhankelijke variabelen en Nederlandse identificatie als onafhankelijke variabele, is niet significant ($F(2,55) = 1.026, p > 0.05$). Na de berekening blijkt zowel Discriminatie ($\beta = -.116, p = .485$) als Sociale angst geen significante voorspeller op de mate van Nederlandse identificatie ($\beta = -.167, p = .257$). Tabel 3 is een weergave van de gevonden waarden.

Tabel 3

Regressieanalysetabel: Afhankelijke variabele: Nederlandse identificatie (N=61)

Onafhankelijke variabelen	<i>B</i>	<i>SD</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>	VIF	Tolerance	Part	Partial
1. Discriminatie → Nederlandse identiteit	-.119	.170	-.093	-.703	.485	1	1	-.093	-.093
2. discriminatie → sociale angst	-.053	.049	-.137	-1.073	.288	1	1	-.137	-.137
3. Sociale angst → Nederlandse identiteit	-.506	.442	-.151	-1.145	.257	1	1	-.151	-.151
4. Discriminatie & Sociale angst → Nederlandse identiteit	-.149 -.599	.172 .447	-.116 -.167	-.865 -1.250	.391 .217	1.019 1.019	.981 .981	-.114 -.165	-.116 -.166

Voorspellende Waarden van Discriminatie en Sociale Angst op Etnische Identiteit

Het regressiemodel, met Discriminatie en Sociale angst als afhankelijke voorspellende variabelen en etnische identiteit als onafhankelijke responsvariabele, is niet significant ($F(2,57) = .623, p > 0.05$). Discriminatie bleek geen significante voorspeller van etnische identiteit ($\beta = -.085, p = .610$), evenals Sociale angst ($\beta = -.131, p = .362$). In Tabel 4 zijn bovenstaande waarde weergegeven.

Tabel 4

Regressieanalysetabel: Afhankelijke variabele: etnische identiteit (N=59)

Onafhankelijke variabelen	<i>B</i>	<i>SD</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>	VIF	Tolerance	Part	Partial
1. Discriminatie → Etnische identiteit	-.118	.230	-.067	-.513	.610	1	1	-.067	-.067
2. discriminatie → sociale angst	-.053	.049	-.137	-1.073	.288	1	1	-.137	-.137
3. Sociale angst → Etnische identiteit	-.552	.600	-.120	-.919	.362	1	1	-.120	-.120
4. Discriminatie & Sociale angst → Etnische identiteit	-.150 -.605	.234 .609	-.085 -.131	-.640 -.993	.525 .325	1.019 1.019	.981 .981	-.084 -.130	-.085 -.130

Voorspellende Waarden van Discriminatie en Sociale Angst op Nederlandse Disidentificatie

Het regressiemodel, met Discriminatie en Sociale angst als voorspellers van Nederlandse disidentiteit, is niet significant ($F(2,57) = 1.226, p > 0.05$). Discriminatie bleek geen significante voorspeller van Nederlandse disidentiteit ($\beta = .157, p = .294$). Ook bleek Sociale angst geen significante voorspeller ($\beta = .152, p = .321$). In Tabel 5 worden deze gegevens verduidelijkt.

Tabel 5

Regressieanalysetabel: Afhankelijke variabele: Nederlandse disidentificatie (N=61)

Onafhankelijke variabelen	<i>B</i>	<i>SD</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>	VIF	Tolerance	Part	Partial
1. Discriminatie → Nederlandse disidentiteit	.116	.110	.136	1.058	.294	1	1	.136	.136
2. discriminatie → sociale angst	-.053	.049	-.137	-1.073	.288	1	1	-.137	-.137
3. Sociale angst → Nederlandse disidentiteit	.289	.289	.130	1.001	.321	1	1	.130	.130
4. Discriminatie & Sociale angst → Nederlandse disidentiteit	.134 .337	.112 .290	.157 .152	1.201 1.160	.235 .251	1.019 1.019	.981 .981	.156 .150	.157 .152

Discussie

Het huidige onderzoek richtte zich op sociale angst als mediator in de relatie tussen het ervaren van discriminatie en het aannemen van een bepaalde identiteit bij Islamitische jongeren van 16-21 jaar in Noord en Zuid-Nederland. Er is gekeken naar de mogelijke invloed van het ondervinden van sociale angst in de relatie tussen het ervaren van discriminatie en het aannemen van de Nederlandse identiteit, de etnische identiteit of Nederlandse disidentificatie.

Eerder onderzoek heeft aangetoond dat het ervaren van discriminatie een centrale rol speelt in de identiteitsvorming bij minderheden (Phinney, & Rosenthal, 1992). Discriminatie zou leiden tot meer identificatie met de eigen etnische groep en tot minder identificatie met de Nederlandse autochtone groep (Branscombe, & Schmitt, 1999; Jasinskaja-Lahti, & Mahonen, 2009). Ook de huidige onderzoeker verwachtte een significante relatie tussen het ervaren van discriminatie en de identiteitsvorming. Zeker bij adolescenten, die zich volgens Erikson (1959) vanaf deze ontwikkelingsfase gaan voorstellen wie en wat zij eigenlijk zijn. Uit het huidige onderzoek blijkt geen significant effect te kunnen worden gevonden tussen het ervaren van discriminatie en de identiteitsvorming. Het RDIM-model van Jasinskaja-Lahti en Mahonen (2009) geeft aan dat het ervaren van discriminatie niet alleen zou leiden tot identificatie met de eigen minderheidsgroep, maar ook tot disidentificatie met de Nederlandse meerderheidsgroep. Ook dit kan in het huidige onderzoek niet worden bevestigd. Dat er geen significante relatie is gevonden tussen het ervaren van discriminatie en identificatie bij Islamitische jongeren is niet vreemd te noemen. Het merendeel van de jongeren is geworven op één school in Rotterdam, waar zich vele Islamitische jongeren bevinden. Zij bevinden zich allen in een gelijke situatie en ontvangen sociale steun vanuit hun omgeving. Karlsen, Nazroo en Stephenson (2002) bedachten een theorie waarin wordt beschreven dat hoe groter de concentratie etnische minderheden is, hoe meer kans zij hebben op het ontwikkelen van positieve rollen. Ook zou de sociale steun die zij ervaren de negatieve effecten van etnische discriminatie bufferen.

Ondanks dat Whitbeck en collega's (2001) ondervonden dat het ervaren van discriminatie significant bijdraagt aan de toename van teruggetrokken en angstig gedrag, bleek in het huidige onderzoek de hoeveelheid ervaren discriminatie niet significant bij te dragen aan het ontstaan van sociale angst bij Islamitische jongeren in Nederland. Mogelijk hebben deze jongeren uit de minderheidsgroep geaccepteerd te leven als minderheden in plaats van dat zij sociale angst ontwikkelen voor de meerderheidsgroep. Zij kunnen de moed en kracht niet meer opbrengen om op te boksen tegen deze negatieve houding van de meerderheidsleden, die zich negatief uiten tegenover etnische minderheden (Gijsberts, 2005; Nievers, & Andriessen, 2010). Ook Berry (1997) geeft in zijn bi-dimensioneel model aan dat wanneer etnische minderheden zich ongeaccepteerd voelen, zij moeite hebben de kracht te vinden om toch nog open te staan voor de meerderheidsgroep. Accepteren van hun 'plaats' in de samenleving is voor hen een manier om het ontwikkelen van sociale angst tegen te gaan. Al lijkt discriminatie in het huidige onderzoek niet van belang, toch toonden onder andere Klonoff,

Landrine en Ullman (1999) aan dat het ervaren van etnische discriminatie sterk gerelateerd is aan lichamelijke problemen, interpersoonlijke overgevoeligheid en depressie en angst.

Aanwijzingen vanuit het onderzoek van Desmond (2006) deden de onderzoeker verwachten dat mensen in stressvolle situaties contact leggen met individuen binnen de eigen etnische groep en daarmee de keuze maken voor het aannemen van de etnische identiteit. De relatie tussen de sociale angst die men ondervindt en de daarmee gepaarde identiteitskeuze werd niet significant bevonden. Ook werd deze niet significant bevonden wanneer werd gekeken naar sociale angst als mediator tussen ervaren discriminatie en de overige identiteitsvormen, namelijk Nederlandse identificatie en Nederlandse disidentificatie. Ondanks dat meerdere studies hebben aangetoond dat er een relatie bestaat tussen identiteit en psychologisch welbevinden (Galliher, Jones, & Dahl, 2011), mag er niet vanuit worden gegaan dat er een directe relatie bestaat tussen beiden (Van Geel, & Vedder, 2009). Studies van Kvernmo en Heyerdahl (2002) en Leung (2001) toonden namelijk geen significante relatie.

Tekortkomingen.

Dat er geen significante bevindingen in het huidige onderzoek worden gevonden, kan een gevolg zijn van de relatief kleine omvang van de steekproef. De steekproef is niet representatief en daarmee niet generaliseerbaar, wanneer wordt gekeken naar opleidingsniveau en afkomst van de jongeren. Ook het feit dat het grootste deel van de gegevens is verzameld bij slechts één Moskee en één school, geeft een minder representatief beeld.

Een belangrijk punt binnen het huidige onderzoek is dat gebruik werd gemaakt van de SDQ voor jongeren in de leeftijd van 11-16 jaar, terwijl de participanten binnen de steekproef een gemiddelde leeftijd hebben van 17.59 jaar. De SDQ heeft om die reden een normgroep, die niet geheel kan worden gebruikt voor de steekproef van het huidige onderzoek. Mogelijk heeft dit invloed gehad op de significantieniveaus van de gebruikte statistische toetsen.

Er moet worden meegenomen dat in het huidige onderzoek te weinig aandacht is besteed aan de verschillende omgangsvormen met de cultuur van het ontvangende land onder Islamitische jongeren in de huidige multiculturele samenleving. Integreeren, marginaliseren, assimileren en separeren, beschreven door Berry (1997) in zijn bi-dimensionaal model, tonen aan dat het aannemen van de etnische identiteit niet direct betekent dat er een zwakke relatie met de dominante cultuur aanwezig is bij de jongere. Al voelt de jongere zich een Marokkaanse Nederlander, dit zegt vooralsnog niets over de manier waarop hij omgaat met de Nederlandse cultuur, normen, waarden en tradities van dit land. Om te kunnen weten wat de impact is van ervaren discriminatie is belangrijk om te weten in hoeverre de jongere contact heeft met de autochtone Nederlanders en hoe hij/zij zich hierbij voelt. Het model van Berry dient te worden meegenomen in vervolgonderzoek om mogelijke patronen te kunnen ontdekken in de relatie tussen het ervaren van discriminatie en de verschillende identiteitsvormen.

Daarop aansluitend is in het huidige onderzoek alleen gebruik gemaakt van kwantitatieve informatie. Kwalitatieve informatie kan het onderzoek aanvullen, door gevoelens met betrekking tot discriminatie en sociale angst uit te vragen bij de jongeren. Een gemixt onderzoek wordt dan ook als

zeer voordelig gezien binnen het emotieonderzoek (Linnenbrink, 2006). Wel zal deze manier van onderzoeken meer tijd in beslag nemen.

Vervolgonderzoek.

Vervolgonderzoek zou moeten worden uitgevoerd om meer informatie te krijgen over de invloed van sociale angst op de keuze voor een bepaalde identiteit bij Islamitische jongeren in een multiculturele samenleving. Vooral aangezien zij uitspreken last te ondervinden van de negativiteit die autochtone Nederlanders over hen uiten (Bosscha, 2011; Nievers, & Andriessen, 2010), is belangrijk te ontdekken in hoeverre dit leidt tot angst voor de meerderheidsgroep. Sociale angst heeft mogelijk veel invloed op identificatie, echter is daar zeer weinig onderzoek naar verricht. Het is van belang het huidige onderzoek door te zetten, om vroege signalering van sociale angsten onder Islamitische jongeren te kunnen bewerkstelligen. Op die manier kan de internaliserende problematiek tijdig worden behandeld, zodat zij een meer vrije keuze kunnen maken richting de eigen identiteit.

Literatuur

- Achenbach, T.M. (1991). *Manual for the Youth Self-Report and 1991 Profiles*. Burlington: University of Vermont Department of Psychiatry.
- Berry, J.W. (1997). Immigration, acculturation and adaptation. *Applied psychology: an international review*, 46, 1, 5-34.
- Berry, J., Phinney, J., Sam, D. & Vedder, P. (2006). Immigrant youth: Acculturation, identity, and adaptation. *Applied Psychology: An international review*, 55, 303-332.
- Bourhis, R.Y., Giles, H., & Tajfel, H. (1973). Language as a determinant of Welsh identity. *European journal of social psychology*, 3, 447-460.
- Branscombe, N.R., & Schmitt, M.T., & Harvey, R.D. (1999). Perceiving pervasive discrimination among African Americans: Implications for group identification and well-being. *Journal of personality and social psychology*, 77, 135-149.
- Brown, B.B. (2004). Adolescents' relationships with peers. In R.M. Lerner & L. Steinberg (Eds.), *Handbook of Adolescent Psychology, 2nd edition* (pp. 363-394). New York: Wiley.
- Brown, L.M., Bradley, M.M., Lang, P.J. (2006). Affective reactions to pictures of ingroup and outgroup members. *Biological Psychology*, 71, 3, 303-311.
- Bosscha, E.M.M. (2011). *Cultuur van angst, een exploratief onderzoek naar de (achtergronden van) angstgevoelens van Marokkaanse en Turkse Nederlanders binnen de Nederlandse maatschappij*. Te vinden via de website <http://igiturarchive.library.uu.nl>: Universiteit Utrecht.
- Chrysochoou, X. (2004). *Cultural diversity, it's social psychology*. Oxford: Blackwell publishing Ltd.
- Coenders, M., Silversmith, J., Boog, I. en Dinsbach, W. (2006). *Kerncijfers 2005. Jaaroverzicht discriminatieklachten bij Anti Discriminatie Bureaus en Meldpunten*. Amsterdam: Landelijke Vereniging van Anti Discriminatie Bureaus en Meldpunten.
- Devine, P.G. (1989). Stereotypes and prejudice. Their automatic and controlled components. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 5-18.
- Desmond, D.M., Shevler, M. & MacLachlan, M. (2006). Dimensional analysis of the coping strategy indicator in a sample of elderly veterans with acquired limb amputations. *Personal and individual differences*, 40, 249-259.
- Ellemers, N. (1991). *Identity management strategies: The influence of socio-structural variables on strategies of individual mobility and social change*. Ph.D. Dissertation, University of Groningen, The Netherlands.
- Erikson, E. H. (1956), The Problem of Ego Identity. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 4, 56-121.
- Erikson, E.H. (1959). *Identity and the Life Cycle*. New York: Selected Papers
- Galliher, R.V., Jones, M.D., Dahl, A. (2011). Concurrent and Longitudinal Effects of Ethnic Identity and Experiences of Discrimination on Psychosocial Adjustment of Navajo Adolescents.

- Developmental Psychology*, 47, 2, 509-526.
- Geel, van, M. & Vedder, P.H.(2009). Perceived discrimination and psychological adjustment of immigrants: A review of research. In: Jasinskaja-Lahti I, Mähönen T.A. (Red.) *Identities, Intergroup Relations and Acculturation; the cornerstones of intercultural encounters* (pp. 179-190). Helsinki, Finland: Gaudeamus, Helsinki University Press.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and Society in the Late modern Age*. Cambridge
- Gijsberts, M. (2005). *Opvattingen van autochtonen en allochtonen over de multi-etnische samenleving*. In SCP, WODC & CBS (red.), *Jaarrapport Integratie 2005* (p. 189-205). Den Haag: SCP, WODC, CBS
- Gijsberts, M. & Dagevos, J. (2004). Concentratie en wederzijdse beeldvorming tussen autochtonen en allochtonen. *Migrantenstudies*, 20, 3, 145-168.
- Goodman, R., (1997). The Strengths and Difficulties Questionnaire: A research note. *Journal of Child psychology and psychiatry*, 38, 581-586.
- Green, N. (1997). Beyond being digital: representation and virtual corporeality. In: D. Holmes (ed.), *Virtual Politics: Identity & Community in Cyberspace*. London: Sage
- Hagendoorn, L. (2007). *De verhoudingen tussen culturen en groepen*. Afscheidscollege aan de Universiteit van Utrecht.
- Hashmi, N. (2000). Immigrant children in Europe: constructing a transnational identity. In A. Salvatore & A. Höfert (Eds.), *Between Europe and Islam: shaping in a transcultural space* (pp.163-174). Brussel, Peter Lang.
- Hutchison, P., & Rosenthal, H. E. S. (2011). Prejudice against Muslims: Anxiety as a mediator between intergroup contact and attitudes, perceived group variability and behavioural intentions. *Ethnic and Racial Studies*, 34, 40-61
- Hutnik, N. (1991). *Ethnic minority identity*. Oxford: Clarendon.
- Jasinskaja-Lahti, I., & Mähönen, T. A. (2009). Intergroup attitudes among majority and minority groups. In Jasinskaja-Lahti & Mähönen, *Identities, intergroup relations and acculturation – The cornerstones of intercultural encounters* (pp.111-124). Helsinki: Gaudeamus.
- Karlsen, S., Nazroo, J.Y. & Stephenson, R. (2002). Ethnicity, Environment and Health: Putting Ethnic Inequalities in Health in their Place. *Social Science & Medicine*, 55, 1647-1661.
- Klonoff, E.A., Landrine, H., & Ullman, J.B. (1999). Racial discrimination and psychiatric symptoms among Blacks. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 5 (4), 329-339.
- Korf, D.J., Yesilgöz, B., Nabben, T., Wouters, M. (2007). *Van vasten tot feesten. Leefstijl, acceptatie en participatie van jonge moslims*. Utrecht/Rotterdam: Forum/Ger Guijs.
- Kroonenberg, P. M. (2006). *Data inspection for students. Child & Family Studies and Data Theory*. Leiden: Leiden University.
- Kvernmo, S. & Heyerdahl, S. (2002). Acculturation strategies and ethnic identity as predictors of behavior problems in Arctic minority adolescents. *American Academy of Child & Adolescent*

- Psychiatry*, 42, 57-65.
- Leung, C. (2001). The sociocultural and psychological adaptation of Chinese adolescents in Australia and Canada. *International Journal of Psychology*, 36, 8-19.
- Linnenbrink, E.A. (2006). Emotion research in education: theoretical and methodological perspectives on the integration of affect, motivation, and cognition. *Educational Psychology Review*, 18, 307-314.
- Nievers, E. & Andriessen, I. (2010). *Discriminatiemonitor niet-westerse migranten op de arbeidsmarkt*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Phinney, J.S., & Rosenthal, D.A. (1992). Ethnic identity in adolescence: process, context, and outcome. In Adams, G.R., Gullotta, T.P., & Montemayor, R. (eds.), *Adolescent identity formation*. Sage, Newbury Park.
- Phinney, J.S., Horenczyk, G., Liebkind, K., & Vedder, P. (2001). Ethnic Identity, Immigration, and Well-Being: An Interactional Perspective. *Journal of Social Issues*, 57, 3, 493-510.
- Pyszczynski, T. (2004). What are we so afraid of? A terror management theory perspective on the politics of fear. *Social Research*, 71, 4: 827-848.
- Sellers, R.M. & Shelton, J.N. (2003). The role of racial identity in perceived racial discrimination. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 1079-1092.
- Sellers, R.M., Smith, M.A., Shelton, J.N., Rowley, S.A.J., & Chavous, T.M. (1998). Multidimensional Model of Racial Identity: A Reconceptualization of African American Racial Identity. *Personality and Social Psychology Review* 2: 18–36.
- Skrobanek, J. (2009). Perceived Discrimination, Ethnic Identity and (Re)Ethnicisation. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35, 4: 535-554.
- Stephan, W.G. & Stephan, C.W. (1985). Intergroup anxiety. *Journal of Social Issues*, 55, 729-743.
- Stephan, W. G. & Stephan, C. W. (1996). Predicting prejudice. *International Journal of Intercultural Relations*, 20, 409-426.
- Stephan, W. G., Ybarra, O., & Bachman, G. (1999). Prejudice toward immigrants. *Journal of Applied Social Psychology*, 29, 11, 2221-2237.
- Tajfel, H., & Turner, J. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W.G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations*. Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Verkuyten, M. (2006). Groepsidentificaties en intergroep relaties onder Turkse Nederlanders. *Mens en Maatschappij*, 81, 64-84.
- Verkuyten, M., & Yildiz, A.A. (2006). The endorsement of minority rights: The role of group position, national context, and ideological beliefs. *Political Psychology*, 27, 527-548.
- Verkuyten, M., & Yildiz, A. (2007). National (dis)identification and ethnic and religious identity: A study among Turkish-Dutch Muslims. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33, 1448–1462.
- Verkuyten, M. & Yildiz, A. (2009). Muslim immigrants and religious group feelings: Self-

- identification and attitudes among Sunni and Alevi Turkish-Dutch. *Ethnic and racial studies*, 32, 1121-1142.
- Verkuyten, M. & Yildiz, A. (2010). National (Dis)identification and Ethnic and Religious Identity: A Study Among Turkish-Dutch Muslims. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33, 1448-1462.
- Verkuyten, M. (2009). Assimilation ideology and situational well-being among ethnic minority members. *Journal of Experimental Social Psychology*, 46, 269-275.
- Vocht, de, A. (2006). *Basishandboek SPSS 14*. Uitgeverij Bijleveld Press: Utrecht.
- Widenfelt, van, B., Goedhart, A., Treffers, P., Goodman, R. (2003). Dutch version of the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ). *European Child and Adolescent Psychiatry*, 12, 281-289.
- Whitbeck, L.B., Hoyt, D.R., McMorris, B.J., Chen, X., & Stubben, J.D. (2001). Perceived discrimination and early substance use among American Indian children. *Journal of Health and Social Behavior*, 42, 405-424.
- WRR, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2007). *Identificatie met Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Zimmerman, M.A., Ramirez, J., Washienko, K.M., Walter, B., & Dyer, S. (1988). Enculturation hypothesis: Exploring direct and protective effects among Native American Youth. In H. I. McCubbin, E.A. Thompson, A.I. Thompson, & J.E. Fromer (Eds.), *Resiliency in Native American and immigrant families* (pp. 199-220). Thousand Oaks, CA: Sage.